

2023-yil. 1-son.

TIL VA ADABIYOT

TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Elektron jurnal

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Я ПРЕПОДАВАНИЕ
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Электронный журнал

LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING | SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Electronic journal

ISSN 2010-5584

«Til va adabiyot ta'limi»
«Преподавание языка и литературы»
«Language and literature teaching»

ilmiy-metodik jurnal / научно-методический журнал

MUNDARIJA

Bosh muharrir

Bahodir JOVLIYEV

Tahrir hay'ati:

Baxtiyor Saidov
Dilshod Kenjayev
Nizomiddin Mahmudov
Nargiza Rahmonqulova
Yorqinjon Odilov
Nasirullo Mirkurbanov
Jabbor Eshonqulov
Valijon Qodirov
Baxtiyor Daniyarov
Abdurahim Nosirov
Tolib Enazarov
To'liqin Saydaliyev
Ravshan Jomonov
Zulxumor Mirzayeva
Qozoqboi Yo'ldoshev
Tajixon Sabitova
Salima Jumayeva
Nilufar Namozova
Qayum Baymirov
Manzar Abdulxayrov
Lutfullo Jo'rayev

(bosh muharrir o'rinbosari)

Alijon Safarov (elektron nashr uchun)
Madina Nuriddinova (elektron nashr uchun)
Latifa Xudayqulova (elektron nashr uchun)
Barno Kadirova (elektron nashr uchun)

Muharrirlar:

Nilufar Namozova
Nigora Uralova
Emma Torosyan
Nargis Bobodjanova

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45, (71) 233-03-67.
e-mail: til_adabiyot@umail.uz
veb-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

TAHLIL

Shodiya A'zamova. "Shaytonning Tangriga isyoni" asarining tahlil va talqini	2
Xasan Gafforov. Gender lingvistikasining dolzarb muammolari	4
Zebo Umarova. Zamonaviy tilshunoslikda xalqaro turizm terminologiyasidagi innovatsiyalar	6
Manzar Abdulxayrov. Navoiy asarlaridagi shakldoshlik hosil qiluvchi so'zlar tahlili	8
Ravshan Niyozov. Jon Grishamning "Qotillik payti" asaridagi zamon va ijtimoiy munosabatlar kategoriyasining badiiy talqini	9
Darmonoy O'rayeva, Dilorom Jo'rayeva. Anbar Otin ijodida gender tenglik talqini	10
Sadoqat Mamajonova. Navoiy dahosini anglash	12
Maftuna Xalova. Ayollar she'riyatida davr va janr poetikasi	14

TILSHUNOSLIK

Elena Surmilova. Feminization of the english language in modern social context	16
--	----

TADQIQOT

Yo'ldosh Rahmatov. Xalq maqollari va obrazli tafakkur	18
Nodira Mirhaydarova. Rus tilidagi "Духовность" umumiy semali leksemalarning o'zbek tiliga tarjimai	21
Murotali Latipov. Is'hoqxon Ibrat asarlari leksikasida o'zlashma qatlam so'zlar va davr neologizmlari	24
Raxmatulla Norbekov. So'z san'atini maktabda germenevtik mezonlar bilan o'rganish	27
Mansurbek Masharipov. Mahmudxo'ja Behbudiy publitsistikasida arabcha o'zlashma sinonim birliklar	30
Farrux Yuldashev. Lingvoma'naviyatshunoslik: lingvokulturologiya va aksiolingvistikaga munosabat	33
Ra'no Ashurova. Systeme ponctuel français: historique et état actuel	36
To'xtamurod Rajabov. Badiiy ko'chma vositasida yangi ma'no hosil qilish shakllari	38
Madina Rashidova. So'z-gaplar tasnifi	40
Sardor Sherkulov. U.Folknerning "Shovqin va g'azab" romanida obraz tipologiyasi va nuqtayi nazarlar xilma xilligi	43
Saodat Muminova. Bobur ma'naviy-intellektual yetuk shaxs	45
Norbek Yunusov. Ingliz va o'zbek tillarida fe'l-atvor ifodalovchi sifatlarining lingvistik tavsifi haqida	47
Gulnora Ergasheva. Teaching english in preschool institutions	50
Gulsanam Sanayeva, Mirshod Abdurahmonov. Ingliz tili fanini o'zlashtirishda tinglab tushunish topshiriqlarining ahamiyati	53
Ma'sud Jabborov. Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik o'zbek xalqining yuksak qadriyatidir	54
Mohigul Alimardonova. Beshinchi sinf ona tili mashg'ulotlari uchun berilgan mashqlar doirasida o'qib tushunish metodlari	55
Nafisa Obidova. Hikoyada badiiy-psixologik kechinma tasviri	57
Dildora Omonova. O'quvchilarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy-metodik asoslari	59
Zarina Sayliyeva. Ibrohim Haqqulning fikr aytish mahorati	62
Dilora Sidiqova. Masofaviy ta'lim tushunchasi va uning ahamiyati	64
Gulbahor Hasanova. Mumtoz asarlarni o'qitishda muammolar tahlili	66
Feruz Matenova, Djamilia Abduganiyeva. Types of translation and its main classifications	68
Zebiniso Bekmuradova. Xiazim va takror figuralar	70
Tumaris Kabulova. The problem of identity in the american literature of post second war period	72

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Лю Синь. Названия свадебных салонов как лингвистический источник	74
--	----

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Раъно Казакова. О первых переводах «Бабур-наме» на русский и другие языки	76
Диана Абдураманова. Эпос и роман: явление жанровой модификации	78

ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ

Рано Батырова. Методика преподавания литературы на основе современных методов обучения	80
Ситора Ашурова. Важность интерактивных занятий в классе при обучении иностранному языку	81

ОБСУЖДАЕМ, СПОРИМ

Барно Саурова. Несколько слов о фольклоре и фольклоризации литературного языка	83
--	----

Zarina Sayliyeva,
Buxoro davlat universiteti
o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi

IBROHIM HAQQULNING FIKR AYTISH MAHORATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk so'z san'atkori, benazir ijodkor, mohir munaqqid, Hazrat Alisher Navoiy ijodini chuqur tadqiq etgan zabardast olim, filologiya fanlari doktori, professor Ibrohim Haqqul ijodiy faoliyatiga oid fikr va mulohazalar, olimning yillar mobaynida amalga oshirgan mehnatining jamlanmasi ifodalangan.

Kalit so'zlar. Ibrohim Haqqul, tasavvuf, ishq, navoiyshunoslik, "Navoiyga qaytish" asari.

Alisher Navoiy – chin ma'noda daho san'atkor. Ulug' shoirning har bir asari insonparvar va hassos inson ko'nglining haqiqatlarini ifoda etadi. Bu ko'ngilda odam va olam ishq, hayot zavqi, yashash zavqi, tabiat va go'zallik muhabbati teran tomir otgan.

Alisher Navoiy yashagan davr bilan zamonamiz o'rtasida besh asrdan ziyod vaqt masofagina emas, juda katta ijtimoiy ong masofasi, adabiy til, dunyoqarash, hayot tarzi masofalari ham mavjud.

Bugungi kun o'quvchisiga Navoiy asarlarini tushuntirib yetkazish biroz muammo. Shuning uchun ulug' shoir asarlarini sharhlash, talqin va tahlil qilish zarurati tug'iladi. "Bilgan gapirmaydi, gapirgan bilmaydi" [9,3].

Yetuk adabiyotshunos Ibrohim Haqqul "Navoiyga qaytish" asarining muqaddimasini ushbu so'zlar bilan boshlagan: "Adabiyotni bir olam deb bilsak, unda sir-asror behisob, uni cheksiz ummon desak, hali biz bilgan, o'rgangan qismi tomchilarga teng. Insoniyat o'zini anglashni, idora etishni boshladiki, adabiyot, tahlil va talqin masalasiga e'tibor qaratib kelmoqda.

Saksoninchi yillarning ikkinchi yarmidan Ibrohim Haqqulning adabiy jarayonda faol ishtirokini kuza-tish mumkin. U zamonaviy she'riyatga bag'ishlangan qator maqolalar yozgan. Shuningdek, Abdulhamid Cho'lponning "Bahorni sog'indim" (1988), Xoja Ahmad Yassaviyning "Hikmatlar" (1991) majmuasini, shogirdi Sayfiddin Rafiddinov bilan hamkorlikda "Boqirg'on kitobi" (1991), "Me'rojnomasi" (1995) kabi uzoq muddat nashr etilmay kelingan asarlarni o'quvchilarga yetkazgan.

Umrining so'nggi yillarida u "Ahmad Yassaviy", "Kim nimaga tayanadi?", "E'tiqod va ijod", "Tasavvuf saboqlari", "Ta'qdir va tafakkur", "Meros va mohiyat" kabi risola va kitoblarini chop ettirgan. Fariddin Attor, Jaloliddin Rumi, Abdurahmon Jomiy, Vilyam Shekspirday daho san'atkorlarning o'zbek tiliga o'g'irilgan kitoblariga salmoqli so'zboshi va so'ngso'zlar yozgan. Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniyy" sidan tanlangan shohbaytlarning alohida kitob holda chop etilgani ham e'tiborga molik.

Uning ayrim maqola va kitoblari turk, uyg'ur, ozarbayjon, tojik va rus tillariga tarjima qilinib, nashr

etilgan. So'nggi yillarda olimning "Navoiyga qaytish" deb nomlangan 4 jildlik kitobi bosmadan chiqdi. Ustoz Ibrohim Haqqul "Navoiyga qaytish" kitobida "Navoiyni anglash mashaqqati", "Navoiyga qaytish", "Tasavvuf va Navoiy she'riyati munosabatiga doir", "Ishq va komillik janzbasi", "Mansur Xalloy va Navoiy", "Oqillik va g'ofilik", "Teranlik sadosi", "Ma'ruf va orif" va boshqa qator g'azallarni tahlil etadi.

Ibrohim Haqqul o'z ijodiy faoliyati bilan adabiyot ixlosmandlari va Navoiy ijodi shaydolari qalbida o'chmas iz qoldirgan. U chin ziyoli shaxs sifatida tarixda qoldi. Ibrohim Haqqul mumtoz adabiyotni o'quvchi ko'ngliga singdirish yo'li va usulini topdi – uning muvaffaqiyati va kitoblarining shuhrati shunda edi. Biz Navoiy ijodini o'rganar ekanmiz, Hazrat anglatmoqchi bo'lgan fikrlarni tushunishga harakat qilamiz, biroq mohiyatni to'liq anglamaymiz. Ibrohim Haqqul esa qariyb yarim asrlik umri mobaynida hazrat bilan tinmay muloqot qildi, zamon-dosh va adabiy yo'ldoshlarni Navoiy dunyosiga chor-ladi.

Alisher Navoiy ijodini ko'plab olimlar o'rgangan. Biroq ular orasida, hech shubhasiz, Ibrohim Haqqulning izlanishlari alohida ajralib turadi. Bu olimning xizmati mumtoz adabiyot tarixini yoxud Navoiy ijodini chuqur bilganigina emas, balki boshqalardan farqli ravishda biz tasavvurimizga sig'dira olmagan haqiqatni, Navoiyda ham oddiy insoniy dardlarni ko'ra olgani, uning ijodini bugungi zamon dardi bilan bog'lay olganligidadir. «Navoiy shohning ham, gadoning ham, oshiqning ham, orifning ham – hamma-hammaning shoiri. Navoiy she'riyatidan kim nimani axtarsa, shuni topadi», – deya ta'kidlaydi olim.

Bir umr Navoiy ijodi tadqiqi bilan shug'ullangan, so'z mulkingning sultoni asarlarini qayta-qayta mutolaa qilib, ularning mazmun-mohiyatini chaqqan Ibrohim Haqqulning bir qancha fikrlari hikmat darajasiga yetgani bejiz emas. Hozirgi navoiyshunoslikning ob-havosini belgilab kelayotgan olimlardan biri, shubhasiz, Ibrohim Haqqul edi. Zero, bugungi o'zbek navoiyshunosligini Ibrohim Haqqul faoliyati va tadqiqotlaridan ayri holda tasavvur qilib bo'lmaydi. Biz Hazrat Navoiyni boshqa xalqlarga tanitmoqdan ham ko'ra,

avvalo, o'zimiz chuqur anglash haqida ko'proq o'ylashimiz zarur. Chunki biz hali Navoiy ijodini kerakli darajada o'qib-o'rganganimiz yo'q. Sho'ro davrida mumtoz adabiyotimizga biryoqlama va yuzaki munosabat ulug'larimizni to'raligicha, munosib o'rganishga imkon bermadi. Navoiyni puxta bilish uchun jiddiy va maxsus tayyorgarlik ko'rish lozim. Alisher Navoiy hamma narsani erkinlik va vobastalikda talqin qilgan, inson qismati bilan bog'liq har qanday haqiqatning istiqbolini tafakkur hurligida ko'rgan. Demak, tuyg'uda, ruhda, ko'ngil va tafakkurda erkinlikni qaror toptirmay turib, Navoiy asarlarining asl ma'no-mohiyatini chaqishga urinish befoйда. Ibrohim Haqqul Navoiy dahosini anglagan, uni o'zida yashattirgan, o'zida kashf etgan ham olim, ham yetuk shaxs edi.

Bugungi kunda adabiyotga munosabat haqida Ibrohim Haqqul: "Yosh avlod faqat Navoiy asarlaridan emas, umuman, mumtoz adabiyotimiz chashmalaridan bebahra qolayotgani juda tashvishlanarli. Ahvol shu zaylda davom etaversa, yaqin besh-o'n yilda o'tmish adabiyotimizga mutlaqo ehtiyoj sezdirmaydigan, basirati ko'r, demakki, go'zallik tuyg'usidan mahrum, moddiy dunyo g'am-tashvishidan boshqasini tan olmaydigan yoshlarning butun bir avlodi vujudga kelishi hech gap emas", – deb kuyunib gapirgan edi. Alisher Navoiy hayoti, adabiy, ilmiy merosini o'rganish – oliyjanob ish. Uning hayoti, ibratli faoliyati, merosiga qiziqish XV asrdan boshlangan. Navoiy asarlari tirikligida mashhur xattotlar tomonidan ko'chirilgan. Ammo navoiyshunoslik XX asrda o'zgacha shakllandi. Chunki Navoiy to'g'risidagi bahs yuritgan hech bir olim sho'ro mafkurasi chizig'idan chetga chiqa olmadi. Shunday murakkab vaziyatda navoiyshunoslik sohasida yangicha yo'nalish, yangicha tahlil usuli va yangi so'zni qo'rqmay ayta olgan olimlardan biri Ibrohim Haqqul edi. Ibrohim Haqqulning 50 yillik ijodiga xos xususiyatlardan biri shu bo'ldiki, u biror marta ko'ngli buyurmagan ijodkor yoki bo'sh, sayoz kitob to'g'risida maqola yozgani yo'q. Hamisha haqiqat bilan qalam tebratishni o'ziga dasturulamal qilib oldi. Ustozning bir suhbatida aytgan quyidagi fikrlari u kishining butun shaxsiyatini ochib bergan: «To'g'ri gap gapirishdan cho'chishni yo'qotish kerak. To'g'ri gap uchun jazo olinmaydi, degan xulosaga kelish kerak. Haqiqatning yuki nihoyatda og'ir, ko'pchilik ko'tarolmaydi uni. Haqiqatni aytish uchun, haqiqatga kurashish uchun, to'g'risini aytaymi, kafan yelkada bo'lishi kerak» [25].

Yuqorida nomi tilga olinganlar mumtoz adabiyotimiz rivojiga katta hissa qo'shdi. Lekin hamma gap shundaki, zamon zayliga ko'ra bu masala talqinida ular muayyan nuqtaga kelib mafkuraviy cheklanish va zug'um tufayli undan nariga o'tolmadi. Mumtoz adabiyotimiz namoyondalarining buyukligini to'liq ko'rsata olmadi. Bu maqsad yo'lida sho'ro mafkurasi singib ketgan edi. Ibrohim Haqqulning bu masalaga yuqoridagi qarashlar spektridan farqli jihati shunda bo'ldiki, u, birinchidan, tasavvuf shoirlarining cheklanganligini, zaif tomonlarini ko'rsatuvchi salbiy xususiyat emas, aksincha, uning buyukligini va qudratini belgilovchi eng muhim omil, asos ekanligini ko'rsatib berdi. O'zbek tasavvufshunosligi istiqbol tufayli qaror topdi, uning ilmiy-amaliy tamal toshini qo'yishda N.Komilov, O.Usmon va boshqalar qatorida Ibrohim Haqqul ham katta hissa qo'shdi. Uning Ahmad Yassaviy, Fariddin Attor, Jaloliddin Rumiy, Najmiddin Kubro, Xoja Orif Mohitobon, Xoja Bektoshi Valiy kabi mutasavviflar ijodiga oid, shuningdek, Alisher Navoiy va o'zbek mumtoz adabiyotini tasavvufiy qarashlar prizmasidan o'tkazgan holda yangicha talqin etish yo'nalishidagi tadqiqotlari muhim rol o'ynadi. Ibrohim Haqqulning Alisher Navoiy hayoti va ijodi tadqiqiga bag'ishlangan asarlarisiz hozirgi o'zbek navoiyshunosligi kemtik bo'lib qolardi. Chindan ham, bugun Ibrohim Haqqulni o'qimay turib navoiyshunos bo'lish mumkin emas. Akademik Vohid Zohidov Navoiy haqida o'zgacha pafos bilan yozar edi. Afsuski, olimning yozganlarida ham o'sha davr siyosati aks etardi, ammo maqsad qanday qilib bo'lmasin, Navoiyni, uning asarlarini zamonga moslab tushuntirish bo'lgan. "Insonga go'zal mohiyatni Alloh bergan. Alloh bergan narsani qaytarib olib yoki o'zgartirib bo'lmaydi. Inson Allohga qancha yaqinlashsa, u shuncha bashariy irodasidan kechib yoki uzoqlashib ilohiy irodaga erishadi. Va ilohiy irodaga erishgan odam bu dunyoning g'avg'olari, hasad va xusumatlaridan juda baland bo'ladi. U hech narsadan qo'rqmaydi, chunki uning suyanadigan asosiy kuchi Allohga aylanadi", – degan edi Ibrohim Haqqul.

Darhaqiqat, ustoz hayot yo'llarida hamisha Alloh taoloning qudratiga, madadiga tayandi. Hech kimga yalinnamadi, yalitoqlanmadi. Ilmga sadoqati va shu yo'ldagi sobitqadamligi ijodkorni qalblarimizga mangu muhrladi. Ushbu misralar bilan so'zimizni yakunlaymiz:

*Shunday yashaginki, ketar chog'ingda,
Hamma giryon qolsin, sen borgil shodon.*

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Navoiy Alisher. Muqammal asarlar t'plami. 20 tomlik. 3-tom. Hazoyin ul-maoniy. Faroyib-uc-sig'ar. – Toshkent: Fan, 1988, 616-6.
2. Navoiy asarlari lug'ati. Tuзуvchilar: P.Шамсиев, С.Иброҳимов. – Toshkent: Adabiyet va san'at, 1972, 784-6.
3. Rustomov A. Sho'irning birinchi gazali.//Sharq yulduzi, 1987, № 3, 175-179-6.
4. Kur'oni karim (tarjima va izohlar muallifi Alouddin Mansur). – Toshkent: Ch'lpun, 1992. 67- 6.
5. Kur'oni karim s'zlarining arabcha-uzbekcha k'rsatkichli lug'ati. – Toshkent: Adabiyet va san'at, 1971. 277-6.
6. Xayitmetov A. Navoiy dahosi. – Toshkent: Adabiyet va san'at, 1970, 173-6.
7. Xaqqul I. She'rriyat – ruhiy munosabat. – Toshkent: Adabiyet va san'at, 1989, 240-6.
8. Xaqqulov I. Tasavvuf va she'rriyat. – Toshkent: Adabiyet va san'at nashriyati, 1991, 184-6.
9. Xaqqulov I. Navoiyga qaytish. 1-kitob. – Toshkent: 2007.